

Åsa Wengelin

Docent

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Mot en evidensbaserad språkvård?

En kritisk granskning av några svenska klarspråksråd i ljuset av forskning om läsbarhet och språkbearbetning

Abstract

Since the Swedish government adopted the Swedish Language Act in 2009, we have seen increased debate about the use of plain language (Klarspråk). This has led to a need for clear principles on how to produce simple and easily understood texts, and many professionals offer advice and/or education designed to meet these needs. Nonetheless, what we know about the validity of such advice is limited. Based on readability and language-processing research, this study reviews the plain-language principles that are frequently used, at the word and sentence level. Three problems emerge from the data that we examined. First, most of the principles appear to stem from early psycholinguistic experiments that were grounded in transformational grammar; therefore, these Swedish principles are to a large (but not sole) extent the results of research on English-language isolated words and sentences. Second, some of these results have been modified by the findings of more recent research. Third, some of the investigated advice appears to be based on misinterpretations of the findings of the original experiments. Two types of advice stand out as more valid than the others: that which deals with word frequency, and that which deals with embedded subjunctive clauses.

Sammanfattning

Den svenska språklagens (SFS 2009:600) formulering av att offentligt språk ska vara vårdat, enkelt och begripligt har aktualiserat frågan om hur myndighetstexter ska vara utformade för att innehållet ska komma så många medborgare som möjligt till godo. Såväl Språkrådet som privata företag erbjuder därför utbildningar i och råd om att skriva begripliga texter. En viktig fråga att ställa sig för såväl forskare som praktiker inom fältet är om det finns någon, och i så fall vilken, evidens för att de språkråd som tillämpas där är valida. I den här artikeln granskar jag ett antal språkråd på ord- och meningsnivå och försöker spåra deras ursprung. Några problem som framkommer är att mycket av den forskning råden bygger på enbart behandlar engelska, huvudsakligen ur ett transformationsgrammatiskt perspektiv, att ny forskning som modifierar ursprungsexperimentens resultat inte lett till förändringar av råden samt att resultat från studier av avgränsade ord och meningar generaliseras till textförståelse i kontext. Slutligen har vissa resultat feltolkats på vägen och lett till råd som är direkt missvisande. Två av de undersökta råden verkar ha en högre validitet än de övriga: att skriva

– för mottagaren – vanliga ord och att undvika att skapa alltför komplexa meningar genom bisatsinscott.

Inledning

Den svenska språklagens (SFS 2009:600) formulering att språket i offentlig förvaltning ska vara vårdat, enkelt och begripligt har aktualiserat den viktiga och demokratiska frågan om hur myndighetstexter ska vara utformade för att innehållet ska komma så många medborgare som möjligt till godo. Med *vårdat* språk menas enligt Språkrådet (2010, s. 7) ”att språket ska följa den officiella språkvårdens rekommendationer och kunna förstås av den enskilde. Det kräver ett *enkelt* språk, det vill säga ett språk utan svårbegripliga ord och med en enkel och tydlig uppbyggnad”. *Begripligt* språk definierar Språkrådet (2010, s. 7) som språk ”anpassat så att mottagaren kan förstå”. Texter som uppfyller de här de kriterierna kan enligt Språkrådet anses vara skrivna på *klarspråk* och det underliggande antagandet är att de därigenom blir mer tillgängliga.

Det finns emellertid inte någon allennarådande och av alla inblandade parter accepterad definition av klarspråk och få forskare har försökt sig på att operationalisera lagens begrepp vårdat, enkelt och begripligt. Trots detta har det publicerats en del riktlinjer (se Nord, 2011 för en översikt) och många företag erbjuder utbildningar i och råd om att skriva enkla och begripliga texter. Sådana råd kan innefatta allt från ganska allmänt hållna mottagarfokuserade råd såsom ”tänk på läsaren” till mycket specifika språkliga råd såsom ”använd aktiva verb” (Nord, 2011; Nyström Höög, Söderlundh & Sörlin, 2012). En viktig fråga att ställa sig för såväl forskare som praktiker inom fältet är om det finns någon, och i så fall vilken, evidens för att nämnda riktlinjer är valida och i vilka sammanhang de i så fall är det. Som Nyström Höög m.fl. (2012) påpekar hänvisar sådana råd och riktlinjer sällan explicit till någon forskning. Detsamma verkar gälla deras internationella motsvarigheter (Schriver & Gordon, 2010).

I den här artikeln gör jag ett försök att spåra ursprunget till ett antal vanliga klarspråksråd som huvudsakligen kan anses beröra begreppet ”enkelt” i språklagen och diskutera den forskning de bygger på. En stor del av de nämnda råden behandlar lexikala och syntaktiska val och därför har jag av utrymmesskäl valt att avgränsa den här artikeln till just den typen av råd. Baserat på Nord (2011) översikt över klarspråksråden i ett antal riktlinjedokument har jag valt ut ett antal språkråd, huvudsakligen från Klarspråkstestet (2008) och Klarspråk lönar sig (2006), och gjort en litteratursökning om forskning som kan anses vara relevant för de valda råden. Utifrån denna litteratur försöker jag härleda och förklara men också problematisera de utvalda språkråden. Först redogör jag i generella termer för de två forskningsområden som framträder som mest relevanta för diskussioner om språkråd: kvantitativ läsbarhetsforskning och psykolingvistisk forskning om språkförståelse. Efter det följer två avsnitt som behandlar klarspråksråd på ord- respektive meningsnivå i relation till forskningen om människans bearbetning av ord och syntaktiska strukturer. Artikeln avslutas med en diskussion om hur evidensbaserade de diskuterade språkråden kan anses vara och vilken riktning framtida forskning om klarspråksråd skulle kunna ta.

Läsbarhetsforskning och språkförståelseforskning

Litteratursökningen som artikeln bygger på har utgått från begreppet klarspråk och dess engelska motsvarighet Plain language och har utförts i forskningsdatabaser som MLA, PsycInfo, Scopus Google Scholar och Libris. De använda sökbegreppen genererade mycket få träffar och ingen av dem hade egentligen språkråd som sitt huvudsakliga fokus, varför sökningen utvidgades till begrepp relaterade till läsbarhet och till språkförståelse. Dessa två är visserligen helt skilda forskningsfält, men inom båda redovisas forskning som är relevant för klarspråksfältet. Låt oss inleda med att titta närmare på läsbarhetsforskningen.

Ordet *läsbarhet* skulle i princip kunna inbegripa såväl textens yttre drag som språkliga faktorer och textens innehåll. Av dessa har läsbarhetsforskningen till största del fokuserat på språkliga drag. Björnsson, en svensk pionjär på läsbarhetsområdet definierade läsbarhet som ”summan av sådana språkliga egenskaper hos en text, vilka gör den mer eller mindre svår- begriplig för läsaren” (1968, s. 13). Textens yttre drag betecknade han *läslighet*, och innehållet *läsvärde*. Varken läslighet eller läsvärde behandlas i den här artikeln. I dagens alltmer multimodala värld borde läsbarhet inte handla endast om språkliga drag i Björnssons bemärkelse. Det finns såväl tidig psykolingvistisk forskning (Bransford & Johnson, 1973) som textforskning (Björkvall, 2012) och forskning om läsning (Holsanova, 2010) som behandlar multimodalitet på ett sätt som skulle kunna vara relevant för forskning om texters begriplighet. Den diskussionen ryms emellertid inte i den här artikeln och den kvantitativa läsbarhetsforskningen har hittills inte behandlat den typen av frågor. Den har istället kännetecknats av försök att ta fram kvantitativa mått på texters språkliga svårighetsgrad, antingen i form av läsbarhetsformler eller, på senare tid, i form av sofistikerade datorverktyg som kan beräkna och vikta en mängd olika språkliga variabler.

Diskussionen om läsbarhetsformler går tillbaka till andra halvan av 1800-talet då lärare i bland annat USA försökte kategorisera texter efter svårighetsgrad för att sedan använda dem till att nivåplacera studenter efter deras läsförmåga. Den första kända läsbarhetsformeln som fick genomslag föreslogs av Thorndike (1921). Sedan dess har över 200 olika formler föreslagits och en av de mer internationellt kända är *Flesch-Kincaid Grade Level* (Kincaid, Fishburne, Rogers & Chissom, 1975) som lite förenklat föreslår att enklare texter innehåller kortare ord och meningar än svårare texter. I Sverige är den mest kända formeln LIX (LäsbarhetsIndeX) som även den bygger på att svåra texter karaktäriseras av långa ord och meningar. Eftersom LIX-formeln har debatterats flitigt och idag finns både som online-verktyg och som verktyg i flera ordbehandlare kan det vara värt att titta lite närmare på hur den kom till. LIX utvecklades av Björnsson (1968) baserat på flera olika experiment. Det första var en undersökning om skolböckers läsbarhet. Först fick elever och experter ange lämplig årskurs för ett antal böcker, alltså bedöma texternas svårighetsgrad, vilket de gjorde med stor samstämmighet, och sedan beräknades värden för 12 olika språkliga faktorer i texterna: ovanliga ord, centrala ord¹, olika ord, ordlängd, långa ord, flerstaviga ord, abstrakta ord, personord, meningslängd, långa meningar, bisatser per ord och bisatser per mening. De statistiska sambanden mellan dessa och texternas bedömda svårighetsgrad beräknades, liksom sam-

¹ Baserat på en tanke om att vissa ord kanske är högfrekventa i lätta texter medan andra skulle vara mer högfrekventa i svåra texter.

banden mellan de olika variablerna. Om sambandet mellan en språklig variabel och textens bedömda svårighetsgrad var högt ansågs den intressant att undersöka vidare i syfte att hitta användbara läsbarhetsmått. Om sambandet mellan den och en liknande variabel var högt ansågs inte båda två behöva användas. Ett exempel på detta var flerstaviga ord och långa ord. Båda hade högt samband med den bedömda svårighetsgraden och med varandra. Att de hade högt samband med den bedömda svårighetsgraden tolkades som att de faktiskt kunde bidra till att säga någon om svårighetsgraden när texter skulle kategoriseras. Att de hade ett högt samband med varandra tolkades som att de troligen mätte mer eller mindre samma sak. På det här sättet kunde variabel efter variabel plockas bort antingen för att den hade ett lågt samband med den bedömda svårighetsgraden eller för att den samvarierade med någon annan variabel som kunde anses mäta samma sak. De variabler som till slut föll ut ur analyserna som karakteristik på svåra texter var långa ord och meningslängd.

Tre saker är värda att notera här: Den första är att många variabler undersöktes och att de som valdes ut samvarierade med andra. Meningar med många bisatser var t.ex. ofta långa meningar. Tillsammans förklarade de två variablerna faktiskt så mycket som 80 procent av variationen i bedömningarna, men som både Björnsson (1968) och senare Platzack (1973) påpekat är det varken ordlängd eller meningslängd i sig som nödvändigtvis gör en mening svårläst. Snarare utgör de symptom på komplexitet. Den andra är att syftet med LIX inte i första hand var att utforma riktlinjer för skribenter utan att möjliggöra jämförelser mellan texter. Björnsson anser visserligen att skribenter då och då bör läsbarhetstesta sina texter men samtidigt skriver han: ”Om man nämligen lät läsbarhetsprovningen och dess siffervärden direkt påverka den enskilda meningen och det enskilda ordet, skulle detta kunna resultera i en mekanisk stil. Risken att språket utarmas och individuella särdrag suddas ut är då överhängande.” (Björnsson, 1968:134). Den tredje, slutligen, är att det praktiska syftet gjorde det viktigt att måtten lätt kunde beräknas av vem som helst. Eftersom formlerna utvecklades långt innan datorer var mer eller mindre var människas egendom krävdes det också att beräkningarna gick att göra för hand. En del mer sofistikerade mått övervägdes men föll bort just på grund av svårigheten att beräkna dem för hand med hög tillförlitlighet. Abstrakta ord är ett sådant exempel. Björnssons expertgrupp hade svårt att sinsemellan komma överens om vilka typer av ord som skulle räknas som abstrakta och uppnådde dessutom en låg samstämmighet i bedömningarna när de väl kommit överens om en definition. Definitionen löd: ”alla substantiv som inte är beteckningar på bestämda personer, djur och saker eller grupper därav” (Björnsson, 1968:36). I en uppföljningsstudie av vuxenlitteratur provade Björnsson att införa fler språkliga variabler men ingen av dem bidrog till att öka säkerheten i måttet.

Med framväxten av nya språkteknologiska metoder som kan hantera stora mängder av texter har det under senare år vuxit fram allt mer sofistikerade verktyg för att kategorisera texter – se t.ex. Graesser, McNamara, Louwerse & Cai (2004) och Heimann Mühlenbock (2012). Ett sådant exempel är Coh-Metrix (Graesser m.fl., 2004) som analyserar 108 olika variabler i engelskspråkiga texter. Måtten inkluderar såväl traditionella läsbarhetsmått som rent deskriptiva mått på lexikala och syntaktiska variabler, samt olika typer av textbindning. Genom att kombinera de olika måtten uppnår verktyget en högre samstämmighet med mänskliga bedömare i kategoriseringen av svårighetsgrad än t.ex. Flesch-Kincaid Grade level. Några

liknande paket finns inte tillgängliga för svenska. Heimann Mühlenbock (2012) och Falkenjack, Heimann Mühlenbock & Jönsson (2013) prövade emellertid att på ett liknande sätt kombinera en stor mängd variabler och lyckades uppnå högre säkerhet än LIX och andra läsbarhetsmått i att skilja ”lättlästa” texter från texter icke anpassade texter. En svaghet med de svenska studierna är emellertid att korpusen av lättlästa texter inte hade bedömts av läsare utan var en sammansättning av texter som konstruerats som lättlästa utifrån olika principer och av olika skribenter med olika erfarenheter. Om de i verkligheten är mer lättlästa än andra texter är en öppen fråga. En viktig poäng med studierna av såväl Heimann Mühlenbock med kollegor som Graesser m.fl. är emellertid att läsbarhet är ett komplext begrepp. Textkategorisering baserat på läsbarhet är därmed en komplex uppgift som inte löses av enstaka språkliga variabler utan bäst utförs med hjälp av en kombination av olika variabler. Detta för oss tillbaka till det ofta negligerade ordet *summan* i Björnssons definition. Det kan troligen härledas från Dale & Challs (1949, s. 1) definition av läsbarhet som ”[t]he sum total (including all the interactions) of all those elements within a given piece of printed material that affects the success a group of readers have with it. The success is the extent to which they understand it, read it at an optimal speed, and find it interesting.” (Dale & Chall, 1949, s. 1). I den senare definitionen kan även uttrycket ”including all the interactions” noteras. Med interaktion mellan variabler menas i det här sammanhanget att egenskap X i en text underlättar eller försvårar läsningen om den förekommer tillsammans med eller i kontexten av variablerna Y, Z, och W men inte annars. Som redan nämnts var det i den tidiga läsbarhetsforskningen med syfte att enkelt kategorisera texter inte praktiskt möjligt att fånga en sådan komplexitet, medan dagens mer sofistikerade datorverktyg möjliggör detta i betydligt större utsträckning. Paradoxalt nog antyder det att den kvantitativa läsbarhetsforskningen kanske inte är en bra grund för att *utforma* enskilda språkråd, åtminstone inte på ord- och meningsnivå. Den ursprungliga läsbarhetsforskningen var för enkel och den senare poängterar just det komplexa samspelet mellan många olika variabler, vilket gör det i det närmaste omöjligt att härleda språkråd ur den.

Forskning om *språkförståelse inom psykolingvistik* har inte i första hand haft som mål att förstå hur vi förstår skrivet språk utan snarare hur hjärnan rent kognitivt bearbetar olika språkliga enheter – oavsett modalitet. I praktiken har emellertid många studier genomförts på skriftspråk och kan därför med trovärdighet säga något om vad som påverkar vår läsning av ord och meningar. Forskningsområdet är av tradition experimentellt och metoder som ofta använts är att undersöka hur fort en person känner igen, avgör korrektheten hos och förstår ord och meningar, hur väl de förstår meningar och texter, hur väl de kan förutsäga vilket ord som kommer efter det de just läst och hur de bedömer förståeligheten av olika texter. Experiment har även genomförts där effekten av manipulationer av språkliga drag i texter undersökts. I nästan all psykolingvistisk forskning är variabeln *tid* av högsta vikt. Det underliggande antagandet i nästan all forskning om kognitiva processer är att tid säger något om hur mycket kognitiva resurser som krävs för en viss process. Ju mer tid en process tar i anspråk, desto mer resurskrävande anses den vara. I språkförståelseforskning kan det översättas till att ju svårare något är att känna igen eller förstå, desto längre tid tar det att bearbeta.

För den läsbarhetsintresserade innebär det att ju längre tid det tar att läsa ett ord eller en mening, desto svårare är den.

På senare tid har även ögonrörelsemätningar och elektromagnetiska mått av hjärnaktiviteter använts. Även här spelar tid en viktig roll. Att blicken stannar upp längre på vissa ställen i texten anses t.ex. indikera att läsaren där tar längre tid på sig att bearbeta något. Problemet är emellertid att om vi bara studerar *en* läsares läsprocesser i *en* text vet vi inte vad processtiden på ett visst ord beror på: om ordet där blicken stannar upp är svårt, om läsaren har problem med den grammatiska strukturen, om läsaren försöker bearbeta en textbindning eller om hen helt enkelt funderar på om hen ska köpa mjölk ikväll. För att noggrannare undersöka vad som händer behöver vi sätta upp hypoteser om olika möjligheter och systematiskt undersöka dem en i taget. Liksom all experimentell forskning strävar den psykolingvistiska forskningen efter tydliga orsak–verkaneffekter och vill därför ha så hög kontroll som möjligt på att det inte kan finnas flera möjliga förklaringar till resultaten av experimenten. Om en studie behandlar huruvida ord av typen X bearbetas på ett annat sätt än ord av typen Y vill man försäkra sig om att alla runtomkringvariabler är kontrollerade. Ordet av typen X får t.ex. inte stå i en annan typ av mening än ordet Y vid jämförelsen utan allt måste vara likadant utöver just den variabel, t.ex. ordlängd, som jämförs. Det innebär att den psykolingvistiska forskningen oftast studerar sina objekt i begränsad – eller helt utan – kontext. Detta gör att resultaten måste användas med försiktighet i läsbarhetssammanhang där det som sagt oftast är flera olika variabler som samspelar. Nedan diskuterar jag psykolingvistisk forskning i relation till klarspråksråd på ord- och meningsnivå.

Psykolingvistiskt stöd för språkråd på ordnivå?

På ordnivå kan forskningen delas upp i forskning om *ordigenkänning* och forskning om *hur ordbetydelser lagras i hjärnan*. Forskning om igenkänning av skrivna ord behandlar dels *hur* det går till när vi känner igen skrivna ord, dels *vilka faktorer som påverkar* igenkänningen. Ordförståelseforskningen, däremot, behandlar olika teorier om hur ord lagras i vårt semantiska minne och skiljer inte på talat och skrivet språk. Av dessa verkar frågan om vilka faktorer som påverkar ordigenkänning vara den som i störst utsträckning kan härledas i de språkråd som cirkulerar. Ett underliggande antagande här verkar vara att ordigenkänning kan säga något om ordförståelse. De språkråd på ordnivå som sammanställts av Nord (2011) deklarerar att skribenter bör undvika jargong, modeord och främmande ord liksom ålderdomliga och svårbegripliga samt slutligen abstrakta ord. Här har jag valt att anta att författarna av råden ser jargong, modeord och ålderdomliga ord som *ovanliga*. *Svårbegripliga* behandlar jag inte som en egen kategori då jag uppfattar det som att syftet med alla språkråd på ordnivå är att förklara vilka ord som är lätt- respektive svårbegripliga. De här råden skulle därför kunna sammanfattas med att skribenter bör använda *vanliga* ord som är *konkreta* i så stor utsträckning som möjligt. Utöver det förespråkas att skribenter undviker ”*onödigt långa*” ord (Klarspråkstestet, 2008). Vad finns det då för forskning som stödjer eller inte stödjer det här?

Om vi börjar med *vanliga ord* tyder en stor del av forskningen på att frekvens påverkar ordigenkänning (Forster & Chambers, 1973; Balota & Chumbley, 1984; Schilling, Rayner & Chumbley, 1998). Ju vanligare ett ord är desto lättare är det alltså att känna igen och desto

mindre kognitiv kapacitet kräver det. Frekvens är emellertid ett besvärligt begrepp. Det vanligaste och kanske rimligaste sättet att mäta ett ords frekvens i vetenskapliga studier är att använda stora korpusar eller databaser. Då genereras en generell frekvens i relation till det allmänna skriftspråket. Det som emellertid inte tas hänsyn till vid ett sådant tillvägagångssätt är att talspråk och skriftspråk ofta har olika frekvensdistributioner eller att vissa ord är mer frekventa för vissa språkanvändare än för andra. De ord som är frekventa för en yngre person är inte med nödvändighet frekventa för en äldre och så vidare. Vidare är troligen ord som föräldrapenning, sjukpenning, arbetsförmåga och rehabilitering högfrekventa för den som arbetar på Försäkringskassan men inte för snickaren som ännu inte behövt använda sig av socialförsäkringssystemet. Det som är frekvent för den enskilda språkanvändaren (familiarity) är självklart det som påverkar den individuella språkbearbetningen (Gernsbacher, 1984). En annan faktor som kan ställa till det i relation till frekvens är *inlärningsålder* (age of acquisition). Ord som lärs in tidigt i livet bearbetas snabbare än ord som lärs in senare (Juhasz, 2005) vilket kan hamna i motsättning till hur frekvent ett ord är.

Konkretionsgrad är en ännu komplexare fråga. Som framgick i resonemanget kring Björnssons studier är den första fråga som måste ställas vad som menas med konkreta och abstrakta ord. Inom psykolingvistik har ofta begreppen *word imagery* eller *word imageability* använts och de innebär i princip att ju svårare det är att skapa en mental bild av ett ord desto mer abstrakt är det. Var på den skalan gränsen mellan konkreta och abstrakta ord går kan diskuteras men i många studier har uppdelningen operationaliserats som att konkreta ord representerar något materiellt – en substans eller ett ting – medan abstrakta inte gör det. ”Bord” skulle t.ex. vara konkret och ”frihet” abstrakt. Vissa studier har skilt ut känslord såsom ”sorg” och ”glädje” som en tredje kategori men det lämnar vi därhän i den här artikeln. Redan 1971 visade Paivio att konkreta ord enligt den här definitionen var lättare att komma ihåg än abstrakta. Vidare visade Carter (1987) att konkreta ord var lättare för andraspråksinlärare att lära sig än abstrakta. En mängd studier har senare intresserat sig för om hjärnan bearbetar konkreta eller abstrakta ord på olika sätt. Många av dessa visar att det är lättare att läsa och förstå konkreta än abstrakta ord – se t.ex. Altarriba m.fl. (1999). Detta skulle kunna tyda på att språkrådet att undvika abstrakta ord är korrekt. Carter (1987) varnar emellertid för att det är stor risk för att konkretionsgrad blandas ihop med frekvens eller ordlängd. Om vi ska vara säkra på att ett ord är lättare att läsa än ett annat på grund av sin konkretionsgrad måste vi försäkra oss om att de är jämförbara både när det gäller frekvens och ordlängd. Klarspråkstestet exemplifierar enligt Nord (2011) sitt råd bland annat med att ett ord som ”växter” är mer konkret än ”vegetationsskärm” och förespråkar därför att det första används istället för det senare i en mening som ”Lekplatsen kan avskärmas mot gatutrafiken med en vegetationsskärm”. Rent intuitivt är nog de flesta överens om att meningen skulle bli lättare att läsa om ordet ”vegetationsskärm” ersattes med ordet ”växter” men frågan är om det beror på abstraktionsgraden. Både ”växter” och ”vegetationsskärm” får nog räknas som ting och möjligen skulle det kunna vara så att vi har svårare att skapa mental bild av en vegetationsskärm än av växter. Snarare skulle detta kunna bero på att ”vegetationsskärm” är ett mindre frekvent ord än ”växter”, vilket det ju otvetydigt är. Här ser vi alltså ett typexempel på det

som Carter varnade för, nämligen att variablerna konkretionsgrad och frekvens inte hålls isär. Det är dessutom så att ”vegetationsskärm” är ett betydligt längre ord än ”växter”.

Ordlängd är en både välundersökt och omdebatterad variabel (Henderson, 1982). Detta beror troligen på att det intuitivt känns som att längre ord borde vara svårare att läsa än korta. Detta har emellertid visat sig vara svårt att bevisa. När andra faktorer kontrolleras visar sig ordlängd i sig inte ha något entydigt samband med lästiden (Balota & Chumbley, 1984; Balota, Cortese, Sergent-Marshall m.fl., 2004). Ibland har ordlängd blandats ihop med frekvens eftersom längre ord ofta har en lägre frekvens än korta. Med kontroll för den typen av faktorer finns det inga entydiga bevis för att längre ord skulle vara svårare att läsa än korta. En stor studie av franska, genomförd av Ferrand, New, Brysbaert m.fl. (2010) antyder emellertid att det skulle kunna finnas vissa samband mellan ordlängd och bearbetningstid. Med kontroll för frekvens fann de längdeffekter för ord mellan 3 och 5 bokstäver respektive ord över 8 bokstäver men ingen effekt för ord mellan 5 och 8 bokstäver. Den här typen av mer komplexa samband skulle behöva utforskas i mer detalj och för olika språk, men för närvarande nöjer jag mig med att konstatera att det inte finns några entydiga bevis för ett linjärt samband mellan ordlängd och lästid.

Så här långt kan vi alltså konstatera att vårt säkraste kort för vad som påverkar läsningen av det som framkommer i språkråden på ordnivå är *frekvens*, men att frekvens här troligen innefattar familiarity för den enskilda användaren och att inlärningsåldern också påverkar. Modeord som används mycket bland ungdomar är troligen mer lättlästa för dem än en del ord som har en hög frekvens i allmänspråket och så vidare. Även konkretionsgrad i betydelse ”tillhörande någon av kategorierna konkreta/abstrakta ord” påverkar. Viktigt att notera här är att abstraktionsgraden refererar till fenomen i världen snarare än till orden som representerar dem. Två ord som representerar samma fenomen (synonymer, närsynonymer, hyponymer etc.) har så vitt jag vet inte jämförts ur konkretionsperspektiv och kan troligen räknas som lika konkreta.

Även andra variabler kan påverka läsningen av ett ord. Den som kanske diskuteras mest är *priming* (Meyer & Schvaneveldt, 1971). Priming handlar om hur läsningen av ett ord påverkar läsningen av kommande ord. Det finns flera olika typer av priming men här nämner jag enbart *repetitionspriming* och *semantisk priming*. Repetitionspriming innebär att när en läsare väl har läst ett ord en gång är det lättare att läsa samma ord nästa gång det dyker upp. Semantisk priming innebär att ord blir lättare att läsa om de föregås av ord med relaterad betydelse. Omvänt betyder detta att ord som kan anses som oväntade givet kontexten tar längre tid att läsa än ord som kan förväntas. Att läsa ordet isolerat kan nog förväntas gå ganska fort. I meningen ”Löntagare förväntas betala skatt” är ordet ”skatt” ganska självklart och läses med viss sannolikhet fortare än om det står isolerat. I en mening som ”Mannen kommer att få äta upp sin skatt” är ordet betydligt mer oväntat och får troligen en längre lästid. Som nämndes ovan antas lästid signalera krav på mer kognitiv bearbetning och tolkningen av det resultatet blir därför att ”Mannen kommer att få äta upp sin skatt” därmed är svårare att förstå än ”Löntagare förväntas betala skatt”. Att utforma bra språkråd baserat på priming kräver troligen både mer forskning och ett samarbete mellan forskning och praktik,

men värt att notera är att forskning baserat på ord utan kontext inte alltid kan generaliseras till ord i kontext.

Pyskolingvistiskt stöd för språkråd om syntaktisk struktur?

Inom psykolingvistik har forskningen om syntaktisk bearbetning fokuserat på frågor av typen: sker bearbetning av syntax fristående från semantik, hur stora språkliga enheter kan vi bearbeta i taget och vilka ledtrådar använder en språk-användare (läsare i det här fallet) för att förstå den syntaktiska konstruktionen? Ingen ifrågasätter semantikens relevans för vår läsning av meningar utan frågan handlar mer om *hur* tolkningen går till: bearbetar vi först meningars syntax och kopplar sedan in semantiken eller interagerar syntax och semantik under hela processen? Relationen mellan syntax och semantik är relevant för forskning om läsbarhet genom att den aktualiserar frågan om validiteten hos språkråd baserade enbart på syntax. Senare kommer jag att snudda vid semantikens betydelse för tolkningen av studier av syntaktisk bearbetning. En stor del av den forskning vi faktiskt kan härleda i språkråden behandlar emellertid snarare frågorna om hur stora syntaktiska enheter vi kan bearbeta i taget och vilka ledtrådar en läsare använder för att förstå en mening syntaktiska konstruktion. Låt oss därför först ta en titt på ett antal språkråd (återgivet efter Nord 2011) och deras relation till forskning om syntaktisk bearbetning. De valda råden kan (också efter Nord, 2011) delas in i tre kategorier: råd om meningslängd, råd om satsbyggnad – huvudsakligen ordföljd – och råd rörande experientiella realiseringar. De senare inkluderar i det här fallet val mellan aktiva och passiva verbformer och nominalisering.

1. Meningslängd
  - Undvik långa och invecklade meningar
  - Variera meningslängden – det skapar rytm i texten.
  - En medellängd på 15–20 ord brukar rekommenderas, men observera att det är ett genomsnittligt värde.
2. Satsbyggnad
  - Låt ord och satsdelar som hör ihop stå ihop (t.ex. subjekt och predikat, hjälpverb och verb).
  - En mening blir svårläst om du skjuter in en eller flera satser (så kallade inskott) mellan ord eller fraser som hör ihop.
  - Se upp för vänstertunga meningar med förklaringar såsom ”vänstertunga meningar innebär att det tidsböjda verbet i huvudsatsen kommer sent i meningen”, ”meningar riskerar att bli vänstertunga om de inleds med exempelvis ”För att”, ”Eftersom”, ”Mot bakgrund av”, ”Med hänsyn till”, ”När det gäller” och så vidare.
  - Lägg långa bestämmningar efter huvudordet.
3. Experientiella realiseringar
  - Använd ett aktivt språk.
  - Substantivsjukan gör texten tung och opersonlig och leder till onödig mångordighet.

Nedan behandlar jag de tre kategorierna i följande ordning: de experientiella realiseringarna, satsbyggnad och meningslängd.

För att förstå diskussionen om aktiv och passiv verbform respektive nominalisering (verb ombildas till substantiv) behöver vi förstå att forskningen om syntaktisk bearbetning inledningsvis huvudsakligen baserades på idéer från *transformationsgrammatiken*. En av de tidigaste och mest inflytelserika ansatserna gjordes av Kimball (1973) som föreslog sju principer för syntaktisk bearbetning, vilka har fått stort inflytande över senare empirisk forskning om syntaktisk bearbetning, språkförståelse och läsbarhet.

Transformationsgrammatiken i sig använde sig oftast av en mycket begränsad empiri men många empiriska experiment har baserats på Kimballs principer, framför allt för engelska språket. För andra språk finns det betydligt färre empiriska studier. Detta är problematiskt eftersom ett antal studier (MacWhinney, Bates & Kliegl, 1984; Cuetos & Mitchell, 1988; Ehrlich, Fernandez, Fodor, Stenshoel & Vinereanu, 1999) har visat att talare av olika språk tenderar att bearbeta liknande språkliga strukturer på olika sätt. Vi behöver därför gå till psykolingvistiska studier av svensk meningsbearbetning och de är förvånande få. Den för den här artikeln mest relevanta studien om bearbetning av svensk syntax är Platzack (1973). Den är en av de större studierna av svensk syntaktisk bearbetning och den har den explicita ambitionen att bidra till förståelsen av läsbarhet. Dessutom verkar många av de nämnda språkråden ha sitt ursprung där eller i liknande tankar. Platzacks studie är som synes samtida med Kimballs och grundar sig på liknande principer. Andra exempel på psykolingvistiska studier av bearbetning av svensk syntax är Jarvella, Lundberg & Kalliokoski (1992) och Kalliokoski (2001).

Transformationsgrammatiken utgår ifrån att det finns en underliggande djupstruktur i språket som sedan kan uttryckas på olika sätt i den språkliga ytstrukturen med hjälp av olika transformationer. Samma innehåll kan uttryckas på flera sätt i en sats och den syntaktiska konstruktion som bäst avspeglar djupstrukturen antas vara lättare att bearbeta än en struktur som kan antas ha genomgått en transformation. *Passivkonstruktionen* anses vara en transformation av den underliggande djupstrukturen liksom den *nominaliserade* frasen. Andra exempel på transformationer är negerade meningar, frågor och pronominalisering. Idén om att transformerade meningar är mer komplexa att bearbeta stöddes också av ett antal empiriska experiment där läsare skulle matcha meningar med bilder. Det tog längre tid att matcha bilden med en passiv sats än med dess motsvarande aktiva sats (Olson & Filby, 1972). Andra studier visade emellertid att det inte var riktigt så enkelt. Om meningens subjekt sattes i bildens förgrund försvann den här effekten (Jones, 1982). I relation till detta spelar även sannolikheten för meningens innehåll en stor roll för bearbetningen av passivsats (Steedman & Johnson-Laird, 1978). Slobin (1966) använde termerna *reversibla* respektive *icke-reversibla passivsats*. Satsen ”Pelle jagas av Olle” är reversibel därför att det är lika möjligt att Pelle kan jaga Olle som att Olle kan jaga Pelle. I sådana fall tar den passiva satsen längre tid att läsa än sin aktiva motsvarighet. Satsen ”Gräsmattan klipptes av roboten” är däremot inte reversibel då sannolikheten att en gräsmatta skulle klippa en robot är väldigt liten. I sådana fall tar passivsatsen inte längre tid att läsa. Innehåll och tematiska roller spelar i sin tur en viktig roll för vår förståelse av meningar. När det gäller passiva sats visade t.ex. Ferreira och Clifton

(1986) att i meningar där ord som ”advokat”, ”försvarare”, ”bevis” och ”undersöker” förekommer föredrar läsare att sätta advokaten som agent och försvarare respektive bevis som objekt – och detta oavsett trovärdigheten i själva händelsen som meningen beskriver. Vi kan se ett liknande mönster för nominaliseringar. Coleman & Blumenfield (1963) visade t.ex. att meningar med nominaliseringar kan vara svårare att bearbeta rent syntaktiskt när de undersöks utan kontext, men om de förekommer i subjektposition i en mening i en text och refererar till en idé i meningen före är de inte det.

När det gäller ordföljd vänder jag mig i stor utsträckning till Platzacks (1973) studie av flera skäl. För det första behandlar den det svenska språket, vilket torde vara viktigt för frågan om syntaktisk bearbetning. För det andra går han igenom en stor mängd syntaktiska fenomen och inte bara enstaka sådana. För det tredje undersöker han dem inte i isolerade meningar utan låter alltid sina forskningspersoner läsa hela texter. Och för det fjärde undersöker han dem just med syftet att undersöka vad som påverkar läsbarhet. Liksom Kimball (1973) tog Platzack sin utgångspunkt i transformationsgrammatiken, men till skillnad från Kimball genomförde han alltså empiriska experiment. I huvuddelen av dessa testade han en variabel i taget genom att manipulera denna på alla möjliga ställen i en text. Sedan lät han en grupp läsa den ursprungliga texten och en annan den manipulerade för att se vilken som gick fortast att läsa. Utöver det använde han läsförståelsefrågor för att kontrollera hur mycket läsarna hade förstått. Platzacks experiment skiljer sig alltså från flera av de experiment som jag hittills refererat till genom att satserna som undersöktes stod i kontext. Det Platzack emellertid inte gjorde var att undersöka om olika kontexter påverkade läsningen på olika sätt eller om det gjorde någon skillnad att läsa meningarna utan kontext gentemot i kontext. Platzacks studier av ordföljdens betydelse fokuserade på två saker: bisatsinskott, som kan relateras till språkråden 2 och 3 ovan, och viktprincipen, som kan relateras till språkråden 4 och 5 och som vi återkommer till nedan. För bisatsinskotten visade Platzacks studie att en text med bisatsinskott mellan finit verb och objekt kräver mer bearbetning än en med finalt placerade bisatser. Den tog signifikant längre tid att läsa för att uppnå samma resultat på förståelsefrågorna. Detta skulle alltså stödja råd 2 och 3 ovan.

Viktprincipen återfinns bland annat hos Diderichsen (1971), Thorell (1973) och bland Kimballs (1973) sju principer. Principen behandlar förgrening av syntaktiska träd och enligt den kan man skilja mellan lätta och tunga led i ett syntaktiskt träd. Transformationer som flyttar tunga konstituenten (led) mot meningens slut anses göra det lättare för språkanvändaren att förstå de djupstrukturella relationerna. Ett syntaktiskt träd med huvudsakligen högerförgrening anses därmed lättare att bearbeta än ett vänsterförgrenat sådant. Med andra ord skulle det vara lättare att läsa meningar där huvudordet har sina tunga bestämningar efter sig (höger-tunga) än sådana där bestämningarna kommer före huvudordet (vänstertunga). Det som anses göra ett led tungt är komplexiteten i det. Ett led bestående av ett enstaka ord såsom ”pojken” är ett lättare led än ”pojken som jagades av hunden katten var arg på”. Ju fler inbäddningar, desto komplexare bisats. Komplexitet blandas ihop med längd men enligt Bevers (1970) är det inte längd utan just komplexitet som gör ett led lättare eller tyngre. Ett led bestående av ”pojken, flickan, hunden, katten, hästen, kon, fåret och råttan” anses i de här sammanhangen lättare än ”pojken som jagades av hunden katten var arg på”.

Att högertunga meningar skulle vara lättare att läsa än vänstertunga stöddes av Platzacks (1973) studie som visade att långa och komplexa led är lättare att bearbeta om de ligger närmare meningens slut än i början av densamma. Meningen ”Det förvånade mig att den dyra boken inte innehöll en enda illustration” skulle därmed vara lättare att bearbeta än ”Att den dyra boken inte innehöll en enda illustration förvånade mig”. Ur ett experimentellt perspektiv är den här jämförelsen lite problematisk. Här införde Platzack formellt subjekt i den första meningen samtidigt som han i ett annat experiment visade att formellt subjekt underlättar läsning och det är därmed lite oklart exakt om jämförelsen ovan är mellan en höger- och en vänsterförgrenad sats eller mellan en mening med och en utan formellt subjekt. Om vi trots det utgår från att resultatet att högerförgrening är lättare att läsa än vänsterförgrening håller borde vi ha ett visst stöd för språkråden 4 och 5 ovan. I relation till språkråden vill jag emellertid återkomma till Bevers (1970) påpekande om att det är *konstituentens (det syntaktiska ledets) komplexitet och placering* i ett syntaktiskt träd som är viktig, inte antalet ord i konstituenten, vilket inte alltid tydliggörs i språkråden.

Så här långt har vi fokuserat enbart på det syntaktiska men som framgick av diskussionen kring passiveringar och nominaliseringar spelar innehållet en stor roll för hur läsare bearbetar och förstår satser i en kontext. Platzack (1973) intresserade sig också för vad läsare uppfattade som viktigt i en mening beroende på var i meningen information var placerad. Detta visade sig ha betydelse för tolkningen av resultaten för såväl bisatsinskott som viktprincipen. Hans experiment visade att läsare uppfattar det som står tidigt i en mening som viktigare än det som står senare och att det som står i huvudsatser ofta uppfattas som viktigare än det som står i bisatser. Detta har naturligtvis betydelse för läsares bearbetning och tolkning av texter. Som Johnson-Laird (1970) påpekade är det som en läsare anser viktigt det som hen har störst chans att komma ihåg. Det är rimligt att tro att det ur ett läsbarhetsperspektiv kan vara viktigt för författaren att tydliggöra för läsaren vad som är den viktigaste informationen och då kan alltså slutsatserna från studierna av viktprincipen och bisatsers placering motsägas av resultaten om placering av viktig information. Den enklaste lösningen ur ett språkrådsperspektiv skulle kunna vara att föreslå att viktig information placeras i en huvudsats tidigt i satsen. Detta är dock att förenkla: det behöver alltså inte alltid vara en nackdel att placera en bisats tidigt. Om det är en fördel eller en nackdel beror på dess komplexitet, dess innehåll och sannolikt dess kontext.

Slutligen studerade Platzack (1973) också meningslängd. Här jämförde han texter där den genomsnittliga meningslängden var 13 ord i den ena och nio i den andra. Varför just de här längderna valdes kan diskuteras men helt klart är att två längder jämfördes utifrån tanken att längre meningar kanske kan vara svårare att förstå än kortare meningar. Ett mycket intressant fynd var att texterna med de längre meningarna var lättare att läsa än texterna med de kortare meningarna. Att försöka relatera det till språkråden ovan är inte enkelt då de som synes inte är samstämmiga. Något råd säger ”Undvik långa och invecklade meningar”. Ett annat säger att en text är lättast att läsa om den består av både långa och korta meningar och en tredje säger att en medellängd på 15–20 ord brukar rekommenderas. Att en varierande meningslängd är bra låter intuitivt riktigt men jag har inte hittat några empiriska studier som belägger det. Däremot resonerar både Björnsson (1968) och Platzack (1973) om det i sina

diskussionskapitel – men utan att koppla det till faktiska resultat – och möjligen är det där språkråden har hämtat sin inspiration. Om det i svenska (eller i andra språk) finns någon ideal meningslängd som är lättare att läsa än andra får alltså anses relativt oklart, men idén om att undvika långa meningar kan ha sitt ursprung i läsbarhetsforskningen som ju konstaterade att texter med längre meningar kategoriserades som svårare att läsa än texter med kortare meningar. I det fallet, precis som för det ovan nämnda påpekandet av Bever (1970), gäller att meningslängden egentligen inte är ett problem i sig men rent statistiskt ska tolkas som ett symptom av något annat, nämligen en komplex struktur.

Diskussion – vari ligger evidensen för de valda språkråden?

Det första den uppmärksamma läsaren troligen lägger märke till är att litteraturen som används inte alltid är så aktuell. Anledningen till detta är att beläggen för de språkråd som behandlas i artikeln i stor utsträckning har visat sig ha sitt ursprung i forskning som genomfördes ganska långt tillbaka i tiden. När det gäller ordnivån verkar de dessutom i stor utsträckning (men inte enbart) vara baserade på forskning om engelska. Det är uppenbart att vi behöver nyare svensk forskning om klarspråk. Det andra som troligen slår många läsare är hur stor del av forskningen som jag har redogjort för som har sin grund i den generativa grammatiken. Detta är intressant eftersom de redovisade experimenten i många fall har som implicit eller explicit syfte att förklara psykologiska mekanismer i språklig bearbetning, fast transformationsgrammatikens syfte aldrig var att förklara den faktiska bearbetningen utan snarare att beskriva den underliggande språkliga kompetensen. Det är därför inte förvånande att den generativa grammatiken inte visade sig vara någon bra förklaringsmodell för den psykologiska bearbetningen av språk. Den moderna psykolingvistikens studerar empiriskt psykologiska och neurobiologiska faktorer som gör det möjligt för den mänskliga hjärnan att tillägna sig, producera och förstå språk men saknar egentligen mer heltäckande lingvistisk teoribildning som skulle kunna generera hypoteser om vad som gör språk lättare eller svårare att bearbeta. Här skulle en teori som är mer baserad i faktisk språkanvändning än den generativa grammatiken vara en intressant utgångspunkt. Ett sådant exempel är konstruktionsgrammatiken som fokuserar på *konstruktioner*, mönster som är för generella för att kunna knytas till enskilda ord, men för specifika för att betraktas som generella regler. En möjlig hypotes är att sådana konstruktioner bearbetas mer som helheter än som enstaka ord och att de därmed kan påverka läsbarheten (se t.ex. Olofsson, insänd) på ett sätt som vi missar när vi enbart studerar ord- respektive meningsnivån.

Om vi tittar på validiteten i de ovan nämnda råden gäller för i princip alla att det verkar finnas eller ha funnits *något slags* evidens som stödjer åtminstone någon del av dem. Som framkommit av redogörelserna ovan finns det emellertid också stora problem med dem. Ett sådant är att syftet med större delen av den forskning de bygger på *inte* varit att öka våra kunskaper om hur vi *förstår text* utan snarare för hur vi bearbetar olika språkliga enheter antingen helt utan kontext, eller i kontext men utan att undersöka kontextens inverkan. Slutsatser från experimentella studier av isolerade språkliga enheter är viktiga för vår förståelse av den mänskliga språkbearbetningen men kan ofta inte generaliseras till språkliga enheter i kontext. Där samspelar syntax, semantik och läsarens uppfattningar, t.ex. om vad som är viktigt, och

mer forskning behövs för att undersöka sådana samspel. Redan Gunnarssons (1982) studier om lagtexters begriplighet visade i linje med Dale & Challs (1949) och Björnssons (1968) definitioner av läsbarhet att det snarast är kombinationer av variabler som gör en text lättare eller svårare att läsa. Detta bekräftas även av modern kvantitativ läsbarhetsforskning som t.ex. Heimann Mühlenbocks (2012). Problemet med studier som Gunnarssons (1982) är att vi genom att göra en mängd manipuleringar samtidigt inte kan särskilja vilka variabler som påverkar på vilket sätt och därmed inte kan generera de mer exakta typerna av förklaringar som de mer traditionella syntaktiska experimenten har gjort. Vi riskerar alltså att befinna oss i ett moment 22 där vi antingen undersöker isolerade fenomen som vi kan dra begränsade slutsatser av när det gäller textförståelse eller där vi manipulerar så mycket att vi inte vet vad som bidrar med vad. Om vi å ena sidan (som i mycket av psykolingvistiska forskningen) studerar ett fenomen i taget tappar vi kontexten och samspelet mellan olika variabler. Om vi å andra sidan manipulerar många saker i texten vet vi inte vilka av dem som mest påverkar begripligheten eller i vilka kombinationer de fungerar bäst.

Ett annat problem med klarspråksråden som valts ut för den här artikeln är att forskningen i flera fall kommit vidare från de ursprungliga studierna, som kanske gav stöd åt språkråden, och visat att det man ursprungligen trodde sig studera kanske i verkligheten var något helt annat (se t.ex. relationen mellan ordlängd och frekvens). Råden är alltså delvis föråldrade eller åtminstone i behov av modifiering. Slutligen har resultaten av en del studier delvis förvanskats eller missuppfattats när språkråden har formulerats. Det är ett vanligt fenomen när kunskap traderas och ingen lägre kommer ihåg var kunskapen ursprungligen kom ifrån – se t.ex. diskussionen om abstrakta ord ovan. Baserat på den forskning som jag redogjort för i den här artikeln verkar råden om att skriva – *för mottagaren* – vanliga ord och att undvika att skapa alltför komplexa meningar genom bisatsinskott vara de mest valida råden.

Frågan som nu uppkommer är hur vi kan driva såväl klarspråksforskning som praktiskt språkvårdsarbete framåt. I Språkrådets uttolkning av språklagen kan man utläsa ett text- och ett mottagarperspektiv. Uttolkningen av ”enkelt språk” antyder att det finns språkliga drag som gör en text enklare att läsa för alla. Det skulle kunna kallas ett textbaserat perspektiv på klarspråk. Uttolkningen av ”begripligt”, däremot antyder att det krävs en anpassning till mottagaren. Genom att fokusera på ord- och meningsnivån har jag alltså bara tagit upp en liten del av ”enkelt”.

Ett första steg vidare vore troligen att göra en liknande genomgång av den forskning som kan tänkas ligga bakom råd på högre språkliga/textuella nivåer. Ett sådant exempel är textbindning, där forskning antyder att olika läsare med olika bakgrundskunskaper i olika grad har nytta av mer eller mindre explicita bindningar i olika typer av texter (Melin, 1996; Ozuru, Dempsey & McNamara, 2009). Redan här blir det uppenbart att tyngden i diskussion bör övergå från begreppet från språklagens begrepp *enkelt* till dess begrepp *begripligt* både inom forskning och praktik. Vem mottagaren är och vilken bakgrundskunskap, ordförråd, motivation m.m. hen har och vilken lässituation hen befinner sig i påverkar med viss sannolikhet läsningen mer än undvikanden av vissa ord och strukturer, men även här krävs en genomgång av existerande forskning och med stor sannolikhet betydligt mer forskning. Detta stöds bland annat av en studie av Kjærgaard (insänd) där hon redogör för forskning om

effekten av textrevideringar som baserar sig på råd liknande våra svenska klarspråksråd. Kjærgaards resultat antyder att texter kan revideras till att bli mer läsbara men att det inte räcker att ändra språkliga ytegenskaper utan att även den globala strukturen behöver bearbetas. Här finns det en del forskning om läsprocesser och läsförståelse att dra nytta av och med största sannolikhet skulle såväl läsförståelseforskningen som textforskningen ha nytta av att närma sig varandra. Som Schank & Riesbeck (1981) påpekade kräver texttolkning bortom ytegenskaperna semantisk tolkning, konstruktion av mentala modeller, textbindning, pragmatik, retoriska strukturer och omvärldskunskap. Enligt denna syn är koherens en mental representation som skapas i ett samspel mellan läsarens bakgrundskunskap å ena sidan och textens ytspråkliga och textuella egenskaper å den andra. Skribentens uppgift blir därför att bidra till att aktivera eller skapa texter med egenskaper som aktiverar eller bidrar till läsarens bakgrundskunskaper, snarare än att producera ett ”enkelt språk”. Exempel på studier som har tagit sig an detta område är Bransford och Johnson (1973) som studerade hur läsares bakgrundskunskaper/förförståelse för en text aktiverades med hjälp av en bild eller en rubrik och Gunnarssons (1982) respektive Hyönä & Kaakinens (2011) studier som visar att läsare som läste en text utifrån olika perspektiv och med olika läsmål bearbetade den på olika sätt. Här behövs fler och modernare användarstudier – såväl experimentella som etnografiska.

Den här artikeln har fokuserat på språkliga ytegenskaper även om den typ av forskning som nämndes i avsnittet ovan snarare antyder att det inte är ytegenskaperna som är det viktigaste för en texts begriplighet. Det senare är viktigt för såväl praktik som fortsatt forskning, men med det sagt ska vi kanske inte heller slänga ut de språkliga egenskaperna helt med badvattnet. Den psykologiska forskningen på ord- och meningsnivå säger ändå en del om den språkliga bearbetningen av olika strukturer även om den inte tar hänsyn till kontext. Vidare antyder många studier att det finns en samstämmighet mellan läsare, oavsett bakgrund, om vilka texter som är lättare eller svårare än andra (Dempsey & McNamara, 2009), och det antyder att de språkliga variablerna ändå spelar roll. Det är emellertid viktigt att veta att klarspråksråd inte med nödvändighet gäller i varje kontext och att en del blir direkt felaktiga i vissa kontexter. De bör alltså hanteras med försiktighet och en stor portion förnuft. Vidare kan det kanske vara på sin plats att råd som längs med vägen har fått en direkt felaktig tolkning justeras.

Tack

Tack till Andreas Nord och två anonyma granskare som kom med kloka kommentarer på tidigare versioner av den här artikeln.

Referenser

Altarriba, J., Bauer, L. M. & Benvenuto, C. (1999). Concreteness, context availability, and imageability ratings and word associations for abstract, concrete, and emotion words. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 31(4), 578–602.

- Balota, D. A. & Chumbley, J. I. (1984). Are lexical decisions a good measure of lexical access? The role of word frequency in the neglected decision stage. *Journal of Experimental Psychology: Human perception and performance*, 10(3), 340.
- Balota, D. A., Cortese, M. J., Sergent-Marshall, S. D., Spieler, D. H. & Yap, M. (2004). Visual word recognition of single-syllable words. *Journal of Experimental Psychology: General*, 133(2), 283.
- Bever, T. G. (1970). The cognitive basis for linguistic structures. I J.R. Hayes, (Red.), *Cognition and the Development of Language. Proceedings from fourth annual symposium on Developmental Linguistics, Carnegie-Mellon University, Pittsburgh Pa., April 11–12, 1968* (s. 279–362). New York: John Wiley and Sons.
- Bransford, J. D. & Johnson, M. K. (1973). Consideration of some problems of comprehension. I Chase, W. G. (Red.), *Visual information processing* (s. 383–438). New York: Academic Press.
- Björkqvall, A. (2012). Text- och resurorientering inom multimodalitetsforskningen. En teoretisk diskussion om förklaringsvärden. *Språk & stil*, 22(1), 135–161.
- Björnsson, C. H. (1968). *Läsbarhet*. Liber.
- Carter, R. (1987). *Vocabulary. Applied linguistic perspectives*. London: Allen & Unwin.
- Coleman, E. B. & Blumenfeld, J. P. (1963). Cloze scores of nominalizations and their grammatical transformations using active verbs. *Psychological Reports*, 13(3), 651–654.
- Cuetos, F. & Mitchell, D. C. (1988). Cross-linguistic differences in parsing. Restrictions on the use of the Late Closure strategy in Spanish. *Cognition*, 30(1), 73–105.
- Dale, E. & Chall, J. S. (1949). The concept of readability. *Elementary English*, 26(1), 19–26.
- Diderichsen, P. (1971). *Elementær Dansk Grammatik*. (3:e uppl.) Köpenhamn.
- Ehrlich, K., Fernandez, E., Fodor, J. D., Stenshoel, E. & Vinereanu, M. (1999, March). Low attachment of relative clauses. New data from Swedish, Norwegian and Romanian. In *Poster presented at the 12th Annual CUNY Conference, New York*.
- Falkenjack, J., Heimann Mühlenbock, K. & Jönsson, A. (2013). Features indicating readability in Swedish text. I *Proceedings of the 19th Nordic Conference of Computational Linguistics (NODALIDA 2013)* (s. 27–40).
- Ferrand, L., New, B., Brysbaert, M., Keuleers, E., Bonin, P., Méot, A., ... & Pallier, C. (2010). The French Lexicon Project. Lexical decision data for 38,840 French words and 38,840 pseudowords. *Behavior Research Methods*, 42(2), 488–496.
- Ferreira, F. & Clifton Jr, C. (1986). The independence of syntactic processing. *Journal of memory and language*, 25(3), 348–368.
- Forster, K. I. & Chambers, S. M. (1973). Lexical access and naming time. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 12(6), 627–635.
- Gernsbacher, M. A. (1984). Resolving 20 years of inconsistent interactions between lexical familiarity and orthography, concreteness, and polysemy. *Journal of Experimental Psychology: General*, 113(2), 256.
- Graesser, A. C., McNamara, D. S., Louwerse, M. M. & Cai, Z. (2004). Coh-metrix. Analysis of text on cohesion and language. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36(2), 193–202.
- Gunnarsson, B. L. (1982). *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Liber Förlag.
- Heimann Mühlenbock, K. (2012). *I see what you mean. Assessing readability for specific target groups* (Doctoral dissertation, PhD Thesis). Gothenburg: Department of Swedish, University of Gothenburg.
- Hyönä, J. & Kaakinen, J.K. (2011). Effects of reading goal and reading task on eye fixation patterns. *Studies of Psychology and Behavior*, 9, 23–33.
- Henderson, L. (1982). *Orthography and word recognition in reading*. London: Academic Press.
- Holsanova, J. (2010). *Myter och sanningar om läsning. Om samspelet mellan språk och bild i olika medier*. Stockholm: Norstedts.
- Jarvella, R. J., Lundberg, I. & Kalliokoski, L. (1992). A comparative study of error detection in discourse. *Reading and Writing*, 4(1), 79–94.
- Johnson-Laird, P. N. (1970). The perception and memory of sentences. I J. Lyons (Red.), *New Horizons in Linguistics* (s. 261–270). Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Book.
- Jones, S. (1982). Syntax in pictures. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 34(2), 235–243.
- Juhász, B. J. (2005). Age-of-acquisition effects in word and picture identification. *Psychological Bulletin*, 131(5), 684.
- Kalliokoski, L. (2001). *Understanding sentence structure. Experimental studies on processing of syntactic elements in sentences*. Umeå: Umeå University, Department of Philosophy and Linguistics.
- Kimball, J. (1973). Seven principles of surface structure parsing in natural language. *Cognition*, 2(1), 15–47.

- Kincaid, J. P., Fishburne, R. P., Rogers, R. L. & Chissom, B. (1975). Derivation of new readability formulas (automated readability index, fog count and flesch reading ease formula) for navy enlisted personnel. Technical report, Millington, Tenn.
- Kjærgaard, A. (insänd). Forståelige og imødekomende tekster til borgere og kunder – er der forskningsmæssigt belæg for bestræbelsen?
- MacWhinney, B., Bates, E. & Kliegl, R. (1984). Cue validity and sentence interpretation in English, German, and Italian. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 23(2), 127–150.
- Melin, L. (1996). Redundansreduktion. I Håkansson, G. & Nettelbladt, U. (Red.), *Språkförståelse. Rapport från ASLA:s höstsymposium, Lund, 9–11 november 1995* (s. 161–173). Uppsala: Association suédoise de linguistique appliquée/Svenska föreningen för tillämpad språkvetenskap.
- Meyer, D. E. & Schvaneveldt, R. W. (1971). Facilitation in recognizing pairs of words. Evidence of a dependence between retrieval operations. *Journal of Experimental Psychology*, 90, 227–234.
- Nord, A. (2011). *Att göra någon annans text tydlig. En studie av språkbearbetningen av en myndighetstext.* (TeFa 48.) Uppsala: Uppsala univ.
- Nyström Höög, C., Söderlundh, H. & Sörlin, M. (2012). *Myndigheterna har ordet. Om kommunikation i skrift.* Norstedt.
- Olofsson, J. (insänd). Skramlande ölbackar och klirrande whiskyflaskor – om kontextuell påverkan på produktivitet.
- Olson, D. R. & Filby, N. (1972). On the comprehension of active and passive sentences. *Cognitive Psychology*, 3(3), 361–381.
- Ozuru, Y., Dempsey, K. & McNamara, D. S. (2009). Prior knowledge, reading skill, and text cohesion in the comprehension of science texts. *Learning and instruction*, 19(3), 228–242.
- Paivio, A. (1971). *Imagery and verbal processes.* New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Platzack, C. (1974). *Språket och läsbarheten. En studie i samspillet mellan läsare och text* Lund: Gleerups.
- Schank, R. & Riesbeck, C. (1981). *Inside computer understanding.* Hilldale, N.J.: Laurence Erlbaum.
- Schilling, H. E., Rayner, K. & Chumbley, J. I. (1998). Comparing naming, lexical decision, and eye fixation times. Word frequency effects and individual differences. *Memory & Cognition*, 26(6), 1270–1281.
- Schriner, K. & Gordon, F. (2010) Grounding plain language in research. *Clarity*, 64, 33–39.
- Slobin, D. I. (1966). Grammatical transformations and sentence comprehension in childhood and adulthood. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 5(3), 219–227.
- Språkrådet (2010). *Språkrådets uttolkning av språklagen (2009:600)*, 23 februari 2010. <<http://www.sprakradet.se/6641>>, hämtat 29/6 2012.
- Steedman, M. J. & Johnson-Laird, P. N. (1978). A programmatic theory of linguistic performance. I R.N. Campbell & P.T. Smith (Red.), *Recent Advances in the Psychology of Language* (s. 171–192). New York: Springer.
- Thorell, O. (1973). *Svensk grammatik.* Stockholm: Esselte studium.
- Thorndike, E. L. (1921). *The teacher's workbook.* New York, NY: Teacher's College, Columbia University.